

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

YEGANƏ ƏLİ QIZI XANLAROVA

FİKRƏT SADIĞIN POETİK ÜSLUBU

5716.01 — Azərbaycan ədəbiyyatı

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş
dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ — 2015

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

ЕГАНА АЛИ ГЫЗЫ ХАНЛАРОВА

**ПОЭТИЧЕСКАЯ САМОБЫТНОСТЬ
ФИКРЕТА САДЫГА**

5716.01 — Азербайджанская литература

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по филологии**

БАКИ — 2015

Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: *filologiya üzrə elmlər doktoru, professor*
TOFİQ HÜSEYN oğlu HÜSEYNOV

Rəsmi opponentlər: *filologiya üzrə elmlər doktoru, professor*
ASİF HEYDƏR oğlu RÜSTƏMLİ

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
FƏRİDƏ RAMİZ qızı SƏFİYEVA

**Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrası**

Müdafiə «__22__» __01__ 2015-ci il saat «__»-də Bakı Dövlət Universiteti nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru dissertasiyalarının müdafiəsini keçirən D.02.181 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: AZ 1148, Bakı, Z.Xəlilov küçəsi, 23, Bakı Dövlət Universiteti, əsas bina, II mərtəbə, Videokonfrans otağı.

Dissertasiya ilə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat «_____» _____ 2015-ci ildə göndərilmişdir.

**D.02.181 Dissertasiya Şurasının
Elmi katibi, filologiya üzrə
elmlər doktoru, professor:**

T.H.HÜSEYNOV

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Müasir ədəbiyyatda sözünü demiş, yetərinə oxucu sevgisi qazanmış, özünəməxsus poetik üslubu, yazı tərzilə seçilən, orijinallığı ilə diqqət çəkən şairlərdən biri də Fikrət Sadıqdır. Ədəbiyyata 60-cı illərdə gələn bu şair daim ədəbi tənqiddən diqqət mərkəzində olmuş, haqqında çoxlu sayda məqalələr, monoqrafiyalar çap olunmuşdur.

60-cılar ədəbi nəslinə aid olan Fikrət Sadıq heç kəsə bənzəmir. Onun ilk qələm təcrübələrindən yaradıcılıq yolunu ardıcıl şəkildə izlədikcə aydın olur ki, Fikrət Sadıq həmişə dövr və zamanın ruhunu tutmuş, şeirlərini ən aktual məsələ və mövzulara həsr etməyə çalışmışdır. Yenilik şairin şeirlərinin bədii-estetik özəlliklərində, forma və şəkillərində aydın göründüyü kimi, mövzu və problematikasında da fərqləndirici bir səciyyə daşıyır. Yəni şair ənənəvi mövzulardan yan keçməmiş, əslrəcə müraciət edilən təbiət, məhəbbət, vətənpərvərlik, ictimai-siyasi və sair mövzularda da yazmışdır. Şairin həm milli, həm də beynəlmiləl məzmunlu şeirləri vardır. İnsan xisləti, insanlıq fəlsəfəsi və s. kimi məsələlər şairin yaradıcılıq dairəsində mühüm yer tutmuş, ideya-məzmun müasirliyi ilə seçilən mənalar ifadə etmişdir. Ümumiyyətlə, böyük hərfli yazılan müasirimiz olan İnsan şairin poeziyasında mühüm yer tutan baş qəhrəman, əsas lirik “mən”dir.

Pafoslu tərifləri, təmtəraqlı ibarələri sevməyən şair şeirlərində də dilin saflığını, aydınlığı və təbiiliyini qoruyub saxlamış, vətən sevgisini, vətəndaşlıq mövqeyini həyatda olduğu kimi poeziyasında da qabarıq əks etdirməyə müvəffəq olmuşdur. Səmimilik Fikrət Sadıq qələminin ən üstün cəhətidir. Şairin yaradıcılığında elə bir şeir tapmaq olmaz ki, kiminsə şəninə, tərifiyə yazılmış mədhnəmədən ibarət olsun. Fikrət Sadığın sadə, yığcam, lakonik şəkildə yazdığı şeirlərinin hər birində soyuqqanlı ifadə tərziləri vardır. Lakin güclü poetik məntiq bu şeirlərin hamısı üçün əlamətdar olan cazibəli bir keyfiyyətdir. Fikrət Sadığın öz yaradıcılıq aləmi vardır və o, sanki bu şeirləri ancaq özü oxumaq üçün yazmış kimi görünsə də, əslində daim oxucu qəlbinə yol axtarışında olmuşdur. Odur ki, onun oxucu auditoriyası olduqca genişdir; bu genişlik getdikcə daim artmış və böyümüşdür. O, gəncliyin, yetkinliyin və özü yaşda olanların – hamının sevimli şairidir.

Bütün bunlar Fikrət Sadıq poeziyasının zənginliyini əks etdirir və onun elmi-nəzəri, ədəbi-filoloji tədqiqi problemini aktuallaşdırır.

Mövzunun işlənmə səviyyəsi. Artıq 50-ci illərin sonlarından başlayaraq ədəbiyyatda sanki bir döyüş, mübarizə başlamışdı ki, bu 60-cı illərdə özünü daha qabarıq göstərdi. “60-cılar” deyilən bu yeni ədəbi nəsil elə bir partlayış

etdi ki, onun əks-sədası uzun illər ədəbi mühitin qulaqlarında cingildədi. İ.Muğanna, N.Həsənzadə, X.R.Ulutürk, M.Araz, Elçin, Anar, İ.Məlikzadə, C.Novruz, F.Qoca, F.Sadiq və s. kimi bədii söz yaradıcıları yetişdi.

Bunların və adlarını burada çəkmədiyimiz şair və yazıçıların hər birinin yaradıcılığı ədəbi-elmi ictimaiyyətin daim diqqət mərkəzində olmuş, onların haqqında indiyədək xeyli elmi-nəzəri və ədəbi-tənqidi monoqrafiyalar, kitablar, dissertasiya işləri, məqalələr yazılmışdır.

Yeni şeirin ilk nümunələrinin yaradılmasından söz düşəndə yaşlı nəslin ayrı-ayrı görkəmli yaradıcıları ilə yanaşı “60-cılar” nəslinin istedadlı nümayəndələrindən biri olan Fikrət Sadiqın da poetik dünyasının müəyyən aspektləri haqqında Azərbaycanın filoloji elm aləmində maraqlı fikirlər ifadə edən materiallar az deyil. Görkəmli ədəbiyyatşünas alimlər, tənqidçilər onun haqqında məqalələr yazmış, dəyərli fikirlər söyləmişlər. R.Rza, B.Vahabzadə, M.Dilbazi, A.Axundov, B.Nəbiyev, Ə.Cəfərzadə, M.Gülgün, C.Abdullayev, Y.Seyidov, C.Novruz, M.Araz, Qabil, M.Yaqub, Anar, Elçin, T.Hüseynoğlu, T.Mütəllibov, İ.Əliyeva, M.Aslan, V.Yusifli, N.Şəmsizadə, R.Əliyev, A.Əmrəhoğlu, S.Rüstəmcanlı, İ.Musayeva, S.Abasova və b. öz məqalələrində Fikrət Sadiq yaradıcılığını müxtəlif aspektlərdən təhlil etmiş və onu yüksək qiymətləndirmişlər. İndiyə kimi Fikrət Sadiqın yaradıcılığına həsr edilmiş iki monoqrafiya var. Bunlardan biri filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Gülxani Pənaha məxsusdur. “Fikrət Sadiqın poetikası” adlı bu monoqrafiya 2008-ci ildə çap edilmişdir. “Poetik ilhamın özünəməxsusluğu” adlı digər monoqrafiyanın müəllifi filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İfrat Əliyevadır. Bu monoqrafiya isə 2010-cu ildə çapdan çıxmışdır. Bunlardan əlavə, Fikrət Sadiq yaradıcılığı haqqında kiçik həcmli bir kitabça da vardır ki, kitabın müəllifi Hafiz Rüstəmdir. “Fikrət Sadiq – Dədə Qorqud əmanəti” adlı bu kitabça 2012-ci ildə çap edilmişdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Fikrət Sadiq 2003-cü ildə çap etdirdiyi “Taleyin acığına” adlı kitabına son şeirlərini daxil etməklə bərabər, yaradıcılığa gəldiyi ilk günlərdən bu günə kimi onun haqqında yazan bütün ədəbiyyatşünas alimlərin, qələm dostlarının, jurnalistlərin və s. məqalələrini daxil etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın yazılmasının əsas məqsədi Fikrət Sadiqın poetik yaradıcılığını, fərdi üslubunu, şair dünyasının özəlliklərini bütün dolğunluğu ilə, əhatəli şəkildə tədqiq etməkdir. Bunun üçün aşağıda göstərilən vəzifələrin həllini vermək lazımdır:

- Şairin yaradıcılığa başladığı illərdə poetik axtarışlarının səciyyəsinə, istiqamət və meyllərini müəyyənləşdirmək, ilk yaradıcılıq uğurlarının qaynaq və səbəblərini şərh etmək;

- Fikrət Sadığın Azərbaycan ədəbiyyatındakı yerini müəyyənləşdirmək, yeri gəldikcə, XX əsrin 60-cı illər ədəbi nəslinin nümayəndələrinin yaradıcılığı və Fikrət Sadıq poeziyasının oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini açıqlamaq;

- Fikrət Sadığın bədii-poetik üslubunun özünəməxsusluğunu müəyyənləşdirmək; ədəbi prosesin digər nümayəndələrinin yaratdığı əsərlərlə poetik üslub baxımından müqayisələr aparmaq;

- Tənqid və ədəbiyyatşünaslığın Fikrət Sadıq yaradıcılığına, onun poetik üslubuna münasibətini elmi-nəzəri təhlil süzğəcindən keçirmək;

- Şairin poeziyasının mövzu baxımından təsnif edilməsi və bu kontekstdə dəyərləndirilməsi;

- Şairin ənənəvi mövzularla bərabər, yeni mövzularda yazdığı şeirlərin təhlilini vermək, üslubunu dəyərləndirmək;

- S.Vurğun, R.Rza kimi Sovet dövrü klassikləri ilə yanaşı, qələm dostlarından Ə.Kərim, F.Qoca və s. şairlərin yaradıcılıq nümunələrinin müqayisəli təhlili yolu ilə Fikrət Sadıq poeziyasının bəzi əlamətdar cəhətlərini açıqlamaq və dəyərləndirmək;

- Fikrət Sadığın poetik-fəlsəfi şeirlərinin özəlliklərini açıqlamaq;

- Mirzə Ələkbər Sabir ənənələri və Fikrət Sadıq poetik üslubunun müqayisəli təhlilini verib, münasib nəticələr çıxarmaq;

- Fikrət Sadıq poeziyasında milli və beynəlmiləl xüsusiyyətlərin qarşılıqlı əlaqə və vəhdətdə təzahürünü səciyyələndirmək;

- Şairin poeziyasında insan və dünya, insan və təbiət problemlərinin bədii-poetik formalarda inikas xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirib dəyərləndirmək;

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektini Fikrət Sadığın poetik yaradıcılığı təşkil edir.

Tədqiqatın elmi-metodoloji əsası. Dissertasiyada XX əsrin 60-cı illəri və müasir dövrdə yaranmış bədii poetik örnəklərin tipoloji-müqayisəli yanaşma üsulundan və təhlil prinsiplərindən istifadə edilmişdir. Tədqiqat işində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə və ədəbi prosesin aktual problemlərinə aid elmi-nəzəri əsərlərdən, xarici ölkə tədqiqatçılarının əsərlərindən istifadə olunmuş, onlardan çıxan nəticələrdən metodoloji aspektdə bəhrənilmiş, o cümlədən müasir ədəbiyyatşünaslıq elmimizin zəngin təcrübələrindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Fikrət Sadıq yaradıcılığı haqqında indiyədək tənqidçilər və ədəbiyyatşünas alimlər tərəfindən Respublika dövrü mətbuatında xeyli rəy çap etdirilmiş, elmi məqalələr, kitablar yazılmışdır. Şair daim ədəbi-elmi ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olmuşdur. Fikrət Sadığın yaradıcılığı haqqında bu günə qədər yazan və yazılanlar barədə "Mövzunun işlənmə

səviyyəsi”ndə müəyyən qədər bəhs açmışıq. Bu təhlillər konkret bir problemin sistemli tədqiqatı sayılmaq hüququna malik deyil. Bizim təqdim etdiyimiz elmi tədqiqat əsəri şairin poetik yaradıcılığı, fərdi üslubu haqqında ilk fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasıdır. Bu dissertasiyada şair Fikrət Sadığın poetik üslubu, onun formalaşması prosesi və özəllikləri ilk dəfə olaraq sistemli bir şəkildə və ardıcılıqla araşdırılıb dəyərləndirilmişdir. Yeniliklər bunlardır:

- Fikrət Sadıq haqqında yazılan ən dəqiq və doğru tərcümeyi-hal məhz bu tədqiqat işində ilk dəfə öz əksini tapmışdır. Şairin yaradıcılıq ruhunun formalaşması prosesi onun tərcümeyi-halının dəqiq və ətraflı öyrənilməsindən, təbii ki, xeyli dərəcədə asılıdır. Bir halda ki, Fikrət Sadıq və onun kimi şairlər əsərlərində öz tərcümeyi-hallarından çıxış edirlər, özlərini yazırlar, onların yaradıcılıq ruqları tərcümeyi-halları ilə yaxından və dərinə bağlı olur.

- Dissertasiyada şairin poetik üslubunun özəl xüsusiyyətlərinin, bütövlükdə onun ənənə ilə əlaqədar cəhətləri və novatorluğunun ədəbi proses kontekstində və tipoloji müqayisələrlə kompleks şəkildə ilk dəfə elmi-filoloji və nəzəri-estetik təhlil süzɡəcindən keçirilməsi də yenidir.

- Şairin bütün çap olunmuş əsərləri, hətta hələ çapa təqdim edilməmiş, işıq üzü görməmiş əsərləri də tədqiqata cəlb edilmişdir. Çap olunmuş əsərlər haqqında fikir və qənaətlər çap olunmamış əsərlərin təhlili əsasında dolğunlaşdırılmışdır.

- Şairin poeziyasının fəlsəfi məna yüklərinin millilik və beynəlmiləl ideya-məzmun ifadə edən əsərlərinin dissertasiyada təhlili də yenidir.

- Dissertasiya işində Fikrət Sadığın poeziyası mövzu və problemlərinə görə təsnif edilərək sistemli təhlilə cəkilmişdir. Bu amil də dissertasiyanın elmi yeniliyini səciyyələndirən cəhətlərdən biri kimi diqqəti cəkməkdədir.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti. Dissertasiya işi Fikrət Sadıq haqqında gələcək araşdırmaların zəmini ola bilər. Dissertasiya işinin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, ondan orta ümumtəhsil məktəblərində, ali məktəblərin filologiya fakültələrində Azərbaycan ədəbiyyatı fənnindən mühazirə və seminar məşğələlərində istifadə oluna bilər. Dissertasiya işi həm də, XX əsrin 60-cı illər ədəbi nəslə haqqında yazan tədqiqatçılar üçün əhəmiyyətli mənbə sayıla bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. İşin əsas məzmunu xarici ölkələrin və Respublikanın müxtəlif elmi jurnallarında, Respublika elmi-nəzəri, elmi praktik konfranslarında, beynəlxalq simpoziumlarda məqalələr və tezislər şəklində çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin quruluşu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilməş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiyanın giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə səviyyəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın obyekti, tədqiqatın elmi-metodoloji əsası, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti, aprobeasiyası və dissertasiya işinin quruluşundan bəhs edilmişdir.

Dissertasiyanın I fəslə **“Lirik qəhrəmanın milli-mənəvi özünəməxsusluğu”** adlanır. Bu fəsil üç yarım fəsildən ibarətdir.

I fəslin **“İlk addımlar: axtarışlar, tapıntılar”** adlı ilk yarım fəslində Fikrət Sadıqın poetik yaradıcılığı, yəni ki şair kimi yaradıcı fərdiyyəti araşdırılmışdır. Dissertasiyanın adındakı “poetik üslub” ifadəsinin izahına gəlinə dəyər bilərəm ki, bu dissertasiyada Fikrət Sadıq poeziyasının ən xarakterik cəhətləri tədqiq olunur. Qarşıya qoyulan vəzifələr də konkret, bu vəzifələr fəsillərin adlarında və orada əks olunmuş məzmunlarda əhatə olunur. “Üslub” sözünün məhdud və geniş mənaları var. Bura yazıcının poetik dili, yazı manerası ilə əlaqəli xüsusiyyətləri, bir də fərdi yaradıcılıq üslubu, orijinallığının mahiyyətini ifadə edən cəhətləri daxildir. Bundan başqa, yazarın irəlilədiyi cığırda onu əhatə edən mühitlə əlaqəsi də bura aiddir. Məsələn, sərbəst vəznə yazmaq da bir üslub göstəricisidir. Hecə vəznində yazmaq da onun kimi və s. Bu dissertasiyada “poetik üslub” anlayışı dedikdə Fikrət Sadıqın bütövlükdə şairlik dəsti-xətti nəzərdə tutulur və bu dəst-xətt bütün genişliyi ilə əhatə edilir.

Fikrət Sadıq (Sadıqov Fikrət Abbas oğlu) 1930-cu il mayın 30-da Şamaxı şəhərində anadan olmuşdur.

Fikrət Sadıq 1938-ci ildə Şamaxıda ibtidai təhsili bitirdikdən sonra Kürdəmirdə natamam orta təhsil almışdır (1938-1944). 1944-1946-cı illərdə Bakıda 3 saylı Bayıl sənət məktəbini bitirmiş, 1946-cı ildən 1952-ci ilə kimi Gəncə neft kəşfiyyatının Naftalan qəsəbəsindəki və Tərtərdəki idarələrində elektrik montyoru işləmişdir. Daha sonra ordu sıralarında xidməti borcunu yerinə yetirib (1952-1954) Bakıya qayıtmışdır. Burada Bakı Kinomexaniklər məktəbini oxumuş (1954-1955) və eyni zamanda “Azərbaycan” və “28 May” kinoteatrlarında kinomexanik kimi çalışmışdır. Sonra o yenidən yarımçıq qalmış təhsilini tamamlamaq üçün Kürdəmirə gəlmiş, gündüz dəmir yolu stansiyasında elektrik montyoru işləyə-işləyə axşamlar oxuyub orta məktəbi bitirmişdir (1955-1956).

Fikrət Sadıqın “Bahar” adlı ilk şeiri 1946-cı ildə Bakıda “Azərbaycan gəncləri” qəzetində çap olunmuşdur. Atasının günahsız yerə sürgün olunması Fikrət Sadıqın “xalq düşməni”nin oğlu kimi qəbul edilməsi ilə nəticələndi.

Bütün bunlar məlum olduğdan sonra şairin şeirlərinin mətbuatda çapı on il mümkün olmadı.

1957-ci ildə Fikrət Sadiqın atasına bəraət verilir. Bu da onun irəliləməsinə bir təkan olur. Beləliklə, atası bəraət aldıqdan sonra Fikrət Sadiq mütəmadi olaraq şeirlərini mətbuatda çap etdirə bildi.

Şairin “Bahar” adlı ilk çap olunan şeirindən sonra 1956-cı ildə Azərbaycan Dövlət Universitetində (indiki BDU) tələbə olduğu zaman “Gənclik nəğmələri” almanaxında “Artist” və “Ana əli” adlı poetik əsərləri işıq üzü görür.

Fikrət Sadiq 1961-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) filologiya fakültəsini bitirmişdir (1956-1961). Qeyd edək ki, şair Universiteti bitirdikdən sonra Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında baş laborant işləmiş (1962-1966), Məhəmməd Hədinin yaradıcılığı əsasında “Sevdiyim şairin sənətkarlığı” mövzusunda namizədlik işi yazmaq istəmişdir. Ancaq bu dəfə də maneələrlə qarşılanmış və bu məsələ yarımçıq qalmışdır.

Yaradıcılığının ilk vaxtlarında Fikrət Sadiqın bir sıra şeirləri “Yeni Şirvan”, “Kommunist”, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan gəncləri”, “Azərbaycan pioniəri” və s. mətbuat orqanlarında çap olunmuşdur.

Fikrət Sadiq Şamaxıda Çuxuryurd kəndində müəllim və eyni zamanda “Yeni Şirvan” qəzeti redaksiyasında ədəbi işçi (1961-1962); Azərbaycan Dövlət Universitetinin Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında baş laborant (1962-1966); Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının “Xalq maarifi” redaksiyasında elmi redaktor, ədəbi nəzarət redaksiyasında şöbə müdiri (1966-1968); Bakı “Gənclik” nəşriyyatı tərcümə şöbəsinin, həmçinin məktəbəqədər və azyaşlı məktəblilər şöbəsinin müdiri (1968-1974); Cəfər Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyasında elmi-kütləvi və sənədli filmlər birliyi idarələrində baş redaktor (1974-1975) və Azərbaycan Yazıçılar Birliyində bədii ədəbiyyat təbliği bürosunun direktoru olmuşdur (1975-1987). 1987-ci ildən bu günə kimi Azərbaycan Yazıçılar Birliyində şeir üzrə məsləhətçi işləyir. Azərbaycan yazıçılarının VII-VIII qurultaylarında Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təftiş komissiyasının sədri, IX-X-XI qurultaylarında idarə heyətinin üzvü, qəbul komissiyasının və Şirvan filialının sədri seçilmişdir. 2005-ci ildən 2014-cü ilə kimi Sabir poeziya komitəsinin sədri olmuşdur. 2014-cü ildən isə həmin komitənin fəxri sədridir.

1994-cü ildə “Məmməd Araz” və 1996-cı ildə isə “Rəsul Rza” ədəbi mükafatlarını almışdır.

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət heyəti 29 may 1981-ci ildə Azərbaycan sovet ədəbiyyatı sahəsində xidmətlərinə görə Fikrət Sadiğa anadan olmasının əlli illiyi ilə əlaqədar olaraq “Fəxri fərman” verib.

22 avqust 1986-cı ildə SSR Ali Sovetinin prezidiumu tərəfindən ədəbiyyat sahəsindəki xidmətlərinə görə şair “Əməkdaş fərqlənməyə görə” medalı ilə təltif olunmuşdur. 28 dekabr 1986-cı ildə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyəti tərəfindən “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına, 27 may 1991-ci ildə “Dünya öz işindədir” kitabına görə Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri təqaüdəçüsüdür.

Şairin “Cığır” adlı ilk şeirlər kitabı 1963-cü ildə çap olunmuşdur. Daha sonralar şair otuzdan çox şeirlər kitabı, bir neçə publisistik məqalə toplusu çap etdirmişdir. İlk kitabından iki il sonra 1965-ci ildə Fikrət Sadiqın “Ömrün bir günü” kitabı nəşr olundu. Fikrət Sadiqın 1968-ci ildə nəşr olunan “Dəniz küçəmizə gəlir” adlı üçüncü kitabı artıq yetkin bir şairin kitabı sayıla bilər. Bu kitabına daxil etdiyi şeirlərdə əvvəllər müşahidə edilən bəzi qüsurlara – qismən bəsit fikirlərə, sözcüliyə, pafosa rast gəlinmirdi.

Şair ilk addımlarında bədii tərcüməyə də meyl etmişdir. Hələ tələbəlik illərində böyük Azərbaycan şairi Şəhriyarın məşhur “Azərbaycan” şeirini farscadan Azərbaycan türkcəsinə çevirmişdir. Bu ənənəni Fikrət Sadiq sonralar da davam etdirmişdir.

Fikrət Sadiq yaradıcılığında ilk vaxtlardan heca vəznli şeirlərlə bərabər sərbəst vəznli, həmçinin bu iki vəznin sintezi olan qarışıq vəznli şeirlər yazmışdır ki, bu da onu şeirdə imzası olmasa belə asanlıqla oxucuya tanıdı bilər. Fikrət Sadiq ilk addımlarından öz üslubunu yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Görkəmli şairin bu günkü zirvəyə doğru irəliləyişindəki əzmkarlıq onun ilk üç kitabında, bu kitablarında toplanmış şeirlərlə əlaqədar axtarışlarında aydın görünür və ümid doğururdu.

Şair bu ümidi artıq çoxdan doğrultmuşdur.

I fəslin ikinci yarım fəslə **“Ənənəvilikdən yeniliyə” adlanır.**

Fikrət Sadiq xalq ruhuna, milli kökə bağlı şairdir. Atalar sözləri və məsəllər, müdrik kəlamlar, qanadlı sözlər və s. Fikrət Sadiq poeziyasını millilik aspektindən səciyyələndirən şərtlərdəndir:

Şair və yazıçıların ən çox bəhrələndiyi üç ədəbi mənbə mövcuddur:

1) folklor; 2) klassik Azərbaycan ədəbiyyatı; 3) dünya ədəbiyyatı.

Fikrət Sadiq yenilikçi şairdir. Eyni zamanda o, klassik janrlara da müraciət etmiş, qəzəl və rübailər də yazmışdır.

Şair klassik janrlara müraciət etməklə, bir tərəfdən, klassik irsə, klassik poeziyaya bağlılığını bildirir, digər tərəfdən də, yeni mövzuların klassik formada işlənməsinə dair maraqlı nümunələr verir.

Fikrət Sadıqın qəzəlləri klassik qəzəllərdən həm mövzu, həm də dil-üslub xüsusiyyəti baxımından fərqlənir. Fikrət Sadıqın qəzəllərində izafət tərkibləri, ərəb-fars mənşəli sözlərə rast gəlinmir. Şair qəzəllərində mənəvi-etik, sosial-psixoloji, sosial-ictimai və s. məsələlərə toxunmuş, insan və zaman problemini qabartmışdır:

Başımıza nə gəlibsə, nadanlıqdan gəlib, balam!
Nadanlıqdır bu dünyada ən çəkilməz əzab, oxu!¹

Bundan başqa klassik poeziyanın əsas şəkillərindən olan rübailər şairin yaradıcılığında çoxluq təşkil edir. Fikrət Sadıq rübailərində cəmiyyətimizin mənfi tərəfləri - riyakarlıq, haqsızlıq, rüşvətxorluq, süründürməçilik və s. kimi məsələləri qabartmışdır:

Başı olmayanın, “beş”i var indi.
“Beş”i olmayanın işi var indi.
Kişi paltarında arvad man deyil,
Arvad paltarında kişi var indi.²

Fikrət Sadıqın poeziyasında, əsas etibarilə, folklorla bağlılıq qabarıq əksini tapmışdır. Elçin “Sənətkarlıq məsələlərini müzakirə edirik” məqaləsində yazır: “Azərbaycan folkloru Fikrət Sadıqın bütün poeziyasının qanına işləmişdir”.³ Fikrət Sadıq klassik poetik irsi yaxşı bilən və sevən şairdir. Eyni münasibət şairin folklorla bağlılığında da bütün aydınlığı ilə görünməkdədir.

Fikrət Sadıqın xalq şeiri şəkillərindən ən çox müraciət etdiyi janr gəraylıdır. Düzdür, şairin qoşmaları, bayatıları da var. Amma gəraylıları çoxluq təşkil edir. “Adamı”, “Məni”, “Yoxdur” və başqa gəraylılarının adlarını çəkə bilərik.

Fikrət Sadıq xalqın ruhuna gözgəgörünməz tellərlə bağlı olan, xalq ədəbiyyatından məharətlə qaynaqlanan şairdir. Şairin aşağıda nümunə verəcəyimiz şeiri quruluşu etibarilə “Dədə Qorqud” dastanını, dastandakı nəzmi yada salır:

Bir damcı şəhdən şeir olarmı?
Bir gilə göz yaşdırsa, onda necə?!

¹ Sadıq F. Oxu kitabı. Bakı: Nərgiz nəşriyyatı, 2009, s. 38.

² Sadıq F. Bugünmə-3. Bakı: Elm və təhsil, 2010, s. 34.

³ Elçin. Sənət və istedad. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti. 1970, 6 iyun.

Günəşin bir telindən şeir olarmı?
Bir yarpağı yaşadırsa, onda necə?!¹

Həmçinin Fikrət Sadıqın “Miniatur şeirlər” başlığı altında növbəti kitablarında təsadüf etdiyimiz silsilə şeirlərinə ilk dəfə “Dəniz küçəmizə gəlir” kitabından başlayaraq rast gəlirik. Miniatur tipli şeirlər yazmağa başlaması şairin yaradıcılığında yenilik kimi qeydə alınə bilər.

İlk üç kitabından sonra Fikrət Sadıq yaradıcılığında bir sıra dəyişikliklər və yeniliklərə imza atır. O, uşaqlar üçün “Cırdan hara getmişdir” (1970), “Bala kirpi” (1972), “Göydən alma düşmədi” (1982), “Gəlin yuyaq dənizi” (1988), “Şeirli əlifba” (1998) və s. kitabları çap etdirib.

Şairin yaradıcılığında yenilik kimi o da qeyd edilə bilər ki, əsas etibarilə, ənənəvi janrlara müraciətindən sonra 1975-1985-ci illər arasında Fikrət Sadıq bədii yaradıcılığın müxtəlif janrlarına paralel şəkildə müraciət etmişdir. Bu illər ərzində gah lirik növdə (şeirlər, poemalar), gah epik növdə (hekayələr), gah da dramatik növdə (kiçik pyeslər) əsərlər yazmışdır. Eyni zamanda tərcüməçilik fəaliyyəti ilə məşğul olmuş və həmçinin bədii-publisistik yazıları ilə də tez-tez mətbuatda görünmüşdür.

Fikrət Sadıq 1975-1985-ci illərdə həmçinin bir sıra sənədli filmlərin ssenarilərini də qələmə almışdır. “Cırdanın yeni sərgüzəştləri” (1973) cizgi filminin, “Naxçıvan – 50” (1975), “Süleyman Rüstəm” (1976), “İçərişəhər” (1977) sənədli filmlərinin ssenarisi Fikrət Sadıqın həmin illərdəki yaradıcılığının bəhrəsidir. Nəsr sahəsində yazdığı hekayələrə isə “Xırdaca gəlin”, “Daş balkon”, “İlk məhəbbət haqqında daha bir hekayə” və başqalarının (1962-1987) adlarını çəkmək olar.

Fikrət Sadıq Qazaxıstan (Abay, Oljas Süleymanov), Belçika (Emil Verharn), Latviya (Yan Raynis), Fransa (Remon Keno, Alen Boske), Belarus (Yanko Kupalo), Rusiya (Yevgeni Yevtuşenko), Türkiyə (Ömər Bədrətdin Uşaqılı, Tofiq Fikrət, Toğrul Kəskin), Cənubi Azərbaycan (Şəhriyar) poeziyasından maraqlı tərcümələr etmişdir.

Fikrət Sadıq həmçinin M.Füzuli, M.Hadi, M.Müşfiq, M.P.Vaqif, R.Rza, B.Azəroğlu, M.Araz, Ə.Kərim, X.R.Ulutürk, Anar və b. yazıçı və şairlərin yaradıcılığından, bundan başqa ədəbiyyat məsələləri, şeir və sənət haqqında elmi və bədii-publisistik məqalələr yazmışdır.

¹ Sadıq F. Ömrün bir günü. Bakı: Azərnəşr, 1965, s. 22.

Ümumiyyətlə, Fikrət Sadiq öz məramını, fikirlərini bildirmək üçün müxtəlif janrlara müraciət etsə də, həmişə şair olaraq istedadının tipinə sadiq qalır və şairlik xislətini, şair təbiətini qoruyub saxlayır. Bunun nəticəsi olaraq da Fikrət Sadiq ilk yaradıcılıq axtarışlarından tutmuş bu günə kimi otuzdan çox şeirlər kitabını çap elətdirib.

Belə nəticəyə gələ bilərik ki, ilk addımlarına daxil etdiyimiz ilk iki kitabından sonra Fikrət Sadiq artıq mövzu və poetik forma axtarışının istiqamətini müəyyənləşdirə bilmişdir. O ilk vaxtlardakı mövzuları da daxil olmaqla yeni mövzulara müraciət etmişdir. Üçüncü kitabından başlayaraq miniatür şeirlərini də yaradıcılıq dairəsinə daxil etmiş və bu dairəni genişləndirmişdir. Bundan əlavə lirik, epik və dramatik növün müxtəlif janrlarında - hekayələr və kiçik pyeslər yazmış, o cümlədən tərcüməçilik fəaliyyəti ilə də məşğul olmuşdur. Fikrət Sadiq həm də elmi və ədəbi-publisistik məqalələr yazmışdır. Uşaqlar üçün yazılmış şeirlərindən ibarət kitablar da çap etdirmişdir. Yazdığı şeirlərin vəznində bir müxtəliflik olsa da, əsasən hecanı və həmçinin sərbəsti seçmişdir.

I fəslin üçüncü yarımfəslə **“Şairin təbiət lirikası”** adlanır.

Fikrət Sadiq ana təbiətə biganə qalmamış, mövzu kimi təbiəti, onun gözəl mənzərələrini şeirlərində canlandırmış, obrazlaşdırmışdır. “Şirvan”, “Gecə... Dəniz”, “Ağac”, “Göygöldə duman” və sair şeirlər Fikrət Sadiqın təbiət mövzusunda yazdığı gözəl şeirlərdir.

Ümumiyyətlə, təbiət lirikası əsrlərdir poeziyanın şah mövzularından biridir.

Fikrət Sadiq təbiət mövzusuna özünəməxsus şəkildə yanaşır. Fikrət Sadiqın yaradıcılığında təbiəti sevmək, həm də Vətəni sevməkdir. Təbiəti qorumaq da, elə Vətəni qorumağa bərabər tutulur. Fikrət Sadiqın publisistik yazılarından biri “Təbiəti qoruyun” adlanır və məqalədə məhz təbiətin mühafizəsi məsələsi qabardılmışdır.

Fikrət Sadiq təbiət lirikasına aid olan bir çox şeirlərində insanla təbiəti vəhdətdə götürür, insanın düşüncələrinə, hisslərinə, daxili aləminə üstünlük verir. Fikrət Sadiqın bu tip şeirlərini təbiət lirikasına aid etmək belə çətin olur.

Təbiət lirikasına aid olan bəzi şeirlərində şair ictimai problemləri də şeirə gətirmişdir. Ümumiyyətlə, Fikrət Sadiqın təbiət lirikasına nəzər saldıqda bu qisim şeirlərini mövzu baxımından iki yerə ayırmaq olar. Birinci, sırf təbiət mənzərələrinin təsviri yer aldığı şeirlər. İkincisi, təbiət təsvirlərinə yer verilsə də, şeirin qayəsində tamamilə başqa fikir dayanır. Məsələn, “Payız düşüncələri” şeirində təbiət təsvirlərinə geniş yer ayırdığı halda sonda məlum olur ki, mətləbi başqadır, şair fikri, diqqəti insan ömrünün mahiyyətinə yönəldir, fəlsəfəsinə işarə edir:

...Birbaşa qəlbimə yağdı dünənki yağış.
Yuyub apardı
Qəmi, nisgili, qayğını.
Yuya bilmədi, amma
ürəyə daman payızı,
yaxınlaşan qocalığı.¹

Fikrət Sadıqın poeziyasında payıza özünəməxsus bir baxış var. Şairin qəlbinə yağan yağış qəmi, nisgili, qayğını yuyub aparmış, amma ürəyinə yaxınlaşan qocalığı isə yox. Şeirdə Payızla insan yaşamı arasında fəlsəfi ünsiyyət kodu vardır. Yağan yağış İnsanın varlığını oyadır, ruhunu təzələyir, onu yaşamağa ruhlandırır. Burada özünə qayıdış inamı, ümid var. Ancaq sonrakı misrada isə el arasında qocalıq anlamını verən “ömrümə payız gəlib” ifadəsi Fikrət Sadıq tərəfindən obraz kimi canlandırılıb və beləliklə bu şeirdə fikir poetikləşdirilib.

Maraqlıdır ki, Fikrət Sadıqın ilk şeir kitabından tutmuş “İşıqın yaşı” (1974) kitabına kimi və həmçinin sonrakı kitablarını ardıcılıqla izlədikdə ən çox rast gəldiyimiz aşağıdakı sözlər diqqəti cəlb edir:

1. İnsan, ümid, inam, işıq.	3. Meşə, ağac.
2. Dəniz, su, yağış.	4. Günəş, ay, külək, qar.

Birinci cərgədə verilmiş sözlərin çox, bəzən də təkrar-təkrar işlənməsinin bədii-fəlsəfi mənasını dissertasiyanın üçüncü fəslinin “İnsan və dünya problemi” adlı bölməsində ətraflı şəkildə təhlilini veririk. Ancaq indi digər cərgələrdəki sözlərin izahı ilə bağlı fikirlərimizi bildirmək istəyirik. Yuxarıdakı dörd cərgədə verdiyimiz sözlər, əsas etibarilə, şeirlərində Fikrət Sadıqın bədii leksikonunda ən çox işlətdiyi sözləri əhatə edir. Bunun ilk aydın səbəbi odur ki, dəniz, su, ağac, günəş, ay, külək, qar və s. elə təbiət hadisələrinin özüdür. Bu sözlərin şairin şeirlərində daha çox yer alması isə onun təbiətə olan bağlılığından irəli gəlir. Bir məsələ var ki, Azərbaycan poeziyasında təbiət mövzusunda yazılmış şeirlərin əksəriyyətində “dağ” sözü mühüm yer tutub. Şair-alim Arif Abdullazadə bunun izahına gəlcə yazırdı: “Bu, hər şeydən əvvəl bilavasitə Azərbaycanın təbiəti ilə bağlı olaraq meydana çıxır”.² Bu fikirlərlə əlaqələndirsək belə izah etmək olar ki, dəniz, su, yağış, meşə, ağac, günəş, ay, külək, qar və s. kimi sözlərin Fikrət Sadıqın yaradıcılığında geniş

¹ Sadıq F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, s. 103-105.

² Abdullazadə A. Şairlər və yollar. Bakı: Elm, 1984, s. 80.

əksini tapması Bakının təbiəti ilə bağlıdır. Bakı “küləklər şəhəri”dir və Bakı dəniz sahilində yerləşir.

Təbiət lirikası Fikrət Sadıqın poetik yaradıcılığının ayrılmaz və təkrarsız bir sahəsidir. Hələ ilk kitablarından diqqəti cəlb edən bu şeirlərin bir qisminə təbiətin mühafizəsi problemi də xüsusi yer tutur. Bütün bunların hamısında insanın düşüncələri qabardılır, ön plana çıxarılır, təbiətə sevgi həm də vətənə olan sevgi kimi ifadə olunur.

II fəsil **“Lirik qəhrəman sosial-psixoloji problemlər kontekstində”** adlanır. Bu fəsil iki yarım-fəsildən ibarətdir.

II fəslin birinci yarım-fəsli **“Satirik sözün gücü”** adlanır.

Ümumiyyətlə, bütün dövrlərdə ədəbiyyatda satirik söz real həyatın güzgülünə çevrilmişdir. Sosial mühitin eybəcərliklərinə tənqidi-satirik münasibət nəsr və dramaturgiyada olduğu kimi, poeziyada da xüsusi işlənmə tezliyinə malikdir.

Fikrət Sadıq çap olunmuş bir çox - “Taleyin acığına”, “Halbuki”, “Bugünmə”, “Kəsə sözlər”, “Seçilmiş əsərləri” və s. kitablarına toplanmış şeirləri ilə Sabir ədəbi məktəbinin davamçısı kimi görünməkdədir. O, Sabirin yaradıcılığına “Ömrün bir günü” adlı poema da həsr etmişdir.

Fikrət Sadıqın hələlik çap olunmamış “Yenə də Sabir” adlı şeirində isə məhz Sabirin XX əsrdə dediyi fikirlərlə qarşılaşırıq:

Əlimi kəsirsən,
deyirsən – “tərpənmə!”
Dilimi kəsirsən,
deyirsən – “sus dinmə!”...¹

Sabir isə bu fikirlərini “Sual-cavab” şeirində tam bir əsr əvvəl ortaya qoymuşdur. Qeyd edək ki, hələ Sabirdən əvvəl XIX əsrin maarifçilərindən Abasqulu ağa Bakıxanovun mənzum hekayələrindən olan “Məşvərin şərtləri”ndə bu fikirlərlə rastlaşırıq: “Əgər danışma desən, lal olaram, amma düşünmə desən, bax bunu edə bilmərəm”.

Və yaxud da Fikrət Sadıq “Qorxuram” şeirini Sabirin “Qorxuram” satirasından təsirlənərək yazdığını şeirin əvvəlində qeyd edir. Bu şeirdə Sabir müsəlmandan qorxduğunu poetik dillə ifadə edib. Bu, həmin dövrdə dini fanatizmin, mövhumatın, avamlığın yayılmasına stimül verən bisavad ruhanilərin, fanatik dindarların tənqidinə görə yazılmışdı. Fikrət Sadıq isə

¹ Sadıq F. (Şeirin əlyazması məndədir).

“Qorxuram” şeirində müasirlərinin xarakter, iş və fəaliyyətlərinin mənfi tərəflərini qələmə almış, bu mənfilikləri ən böyük faciələrin, eybəcərliklərin törədicisi kimi göstərərək ifşa etmişdir. Fikrət Sadiq isə yazır:

...Yaxşını pisdən, qızılı misdən
ayıra bilməyən,
Gözü görə-görə kor olandan qorxuram.
Özünə gərəkli sözləri eşidən,
qalan vaxtda kar olandan qorxuram.¹

Yaşadığımız cəmiyyətdə bu gün də elə hallar var ki, Fikrət Sadiğı narahat edir və bunlar şairin şeirlərində öz kəsərli və kəskin ifadəsini tapmışdır. “Çevrə”, “Manat”, “Yenə düz söz”, “O qədim adəti poza biləydim”, “Bu zəmi hər ikimizin”, “Dərman”, “Yazmamaq olmur” və s. şeirlərində savadsız müəllimlər, boşboğaz ziyalılar, yalançı alimlər, fanatik din xadimləri və mövhumatçılar, tərəzidə aldadan satıcılar, istedadsız şairlər, acgöz insanlar, ana dilində danışmağı utanc bilən gənclər, elmə-sənətə xor baxanlar, məddahlar və s. qınanılır və tənqiddə tuş gəlirlər.

Fikrət Sadiğın satirik pafoslu şeirləri vəzn, forma və şəkil etibarilə fərqlənsə də, özəlliklərə malik olsa da, üslub baxımından, həmçinin ruh etibarilə M.Ə.Sabiri xatırladır. Sabir satiralarında tipi çox vaxt öz dili ilə danışdırır və problemi qaldırır şeirin sonunda hədəfi kəskin tənqid atəsinə tutur. Məsələn, “Necə kef çəkməli əyyam idi”, “Oxutmuram, əl çəkin!” və s. şeirlərini yada salmaq olar. Fikrət Sadiğın satirik şeirlərində tipin öz sözləri ilə özünü ifşa etmək, tipi öz dili ilə danışdırmaq və beləcə oxucuya təqdim etmək halı ilə, demək olar ki, qarşılaşmadıq. Ancaq Fikrət Sadiq bəzi şeirlərində xitabdan istifadə etməklə ünvanı dəqiq göstərir, bununla da müraciət edilən obrazın fikrini həmin şeirə cəlb etməyə müvəffəq olur. Bu məsələdə də Fikrət Sadiq Sabir ənənəsinə sadıq qalmışdır. Sabirin “Bakı fəhlələrinə”, “Əkinçi”, “Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!” və s. satiralarında olduğu kimi Fikrət Sadiq “A kasıb” şeirində xitabdan istifadə edib:

Nə üzlə gəldin ərzə, cürət ilə a kasıb!
Nə tez doydun dünyadan sürət ilə a kasıb!²

¹ Sadiq F. Dünya öz işindədir. Bakı: Yazıçı, 1989, s. 13.

² Sadiq F. Oxu kitabı. Bakı: Nərgiz nəşriyyatı, 2009, s. 38.

Amma mövzu etibarilə isə Fikrət Sadıqın satiralarını Sabir ənənələrinin davamı kimi vermək olar. Fikrət Sadıq da Sabir kimi pul hərisliyi, manat və sərvət acgözlüyü mövzusuna toxunmuşdur.

Fikrət Sadıqı narahat edən məsələlərdən biri də ana dilidir. O, zamanəmizin ən aktual problemi olan ana dilinə biganəliyə dözmür; doğma dilə xor baxıb, bu dildə danışmağı ar bilənləri, dükən və mağazalarına yad adlar verənləri bağışlamır. Fikrət Sadıq “Türk”¹ adlı şeirində eyni kökdən olan Osmanlı və Azərbaycan türklərini ayırmağın yolverilməz olduğunu xüsusi vurğulamışdır. Qeyd edək ki, bu cür yanlış münasibətə, yanlış bölgüyə əvvəllər böyük M.Ə.Sabirin yaradıcılığında da rast gəlmişik.²

Fikrət Sadıqın satiraları forma və məzmunundan əlavə, dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə də Zakirin, Seyid Əzimin, Sabirin və s. satiralarından kəskin şəkildə fərqlənir. Fikrət Sadıqın satiralarında, demək olar ki, bir dənə də izafət tərkibinə və ərəb-fars mənşəli sözlərə rast gəlmək olmur. Vəzn etibarilə isə sərbəstə daha çox üstünlük verilib. Bir sözlə, Fikrət Sadıq hər üç vəzndə satiralar yazmışdır.

Sabirin yaradıcılıq ənənələrini davam etdirən Fikrət Sadıq sərbəst vəzndə yazdığı satirik şeirlərində də özünün yeni üslubunu yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

II fəslin ikinci yarımfəslə **“Sosial mühit və lirik qəhrəman problemi”** adlanır.

İctimai lirika Fikrət Sadıq poeziyasının əsasını təşkil edir. Şairin ictimai lirikasında cəmiyyətin mənzərəsi çox müxtəlif təhlil-təsvirlərdə, çox müxtəlif bədii detallarda cızılır, sosial ovqat ortaya qoyulur. Bu mənzərənin rəssamı, bu sosial ovqatın əks etdiricisi və şərhçisi, bu düşüncələrin müəllifi isə Fikrət Sadıq poeziyasında fəal vətəndaş mövqeli lirik qəhrəmandır.

Fikrət Sadıqın lirik qəhrəmanı sakit nəzərli, lal bir müşahidəçi deyildir. Sosial-ictimai mühitdə baş verənlər bu qəhrəmanın daxili məninə dərhal gedib çatır, onda əks-səda doğurur və bu əks-səda üsyankar bir qəlbin səsi kimi şeirin misralarına köçür. Şairin bu üsyanı insan cəmiyyətindən heyvanlar aləmini üstün tutan Məcnunu xatırladır. Ancaq bu üsyankar lirik qəhrəman daha uzağa gedir. O, Məcnun kimi yalnız sosial mühitini dəyişməklə kifayətlənmək istəmir, özünü dəyişmək, “insan” adını üzərindən götürmək istəyir.

Dünyada yaşamaq üçün

¹ Sadıq F. Hazırcavab. Bakı: Nərgiz nəşriyyatı, 2013, s. 97.

² S.M.Ələkbər. Hophopnamə. 2 cildə. C. 1. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, s. 313.

Hər cür əzaba dözmüşəm.
Ağac olmaq istəyirəm,
İnsan olmaqdan bezmişəm.¹

Onda oxucunun qarşısında istər-istəməz belə bir sual dayanır. Bu lirik qəhrəman niyə başqa bir seçim etməmiş, ümidini, təvəkkülünü məhz ağaca bağlamışdı? Bunun məntiqi bir əsası olmalı idi. İnsan olmaq əzabından ağac olmaq istəyinə gedilən yolda Fikrət Sadıq təbiətlə cəmiyyəti üz-üzə qoyur. Cəmiyyətin eybəcərlikləri, onda baş verən mənəvi deformasiyalara qarşı təbiətin müqəddəsliyini, saflığını qoyur, şairin lirik qəhrəmanı üçün bu müqəddəslik, bu saflıq sosial mühitin çirkinliklərindən qurtulmaq vasitəsi, bir sığınacaq yeridir.

Fikrət Sadığın lirik qəhrəmanı yalnız zülmətdə çabalayan, işığa qarşı kor olan bir insan deyildir. Əksinə o, qaranlıqlar içərisində ani bir parıltını belə görə bilən, ona doğru can atan mübariz bir mənədir. “Etiraf” şeirində ağac olmaq, insanlardan uzaqlaşmaq istəyən lirik qəhrəman həyatın acılarına rəğmən onun şirinliyini də duyur:

İnsan dünyanı aldadır,
Dünya insanı aldadır.
Lap zəhrimar olsa belə,
Ömür yenə də bal dadır.²

Fikrət Sadıq haqsızlığa yox deyir, haqqı arayıb-axtarır, erroziyaya uğrayan mənəviyyatımız üçün haray çəkir. Bu harayında o, pislilikləri durdurmağa çalışır, amma bəzən öz gücsüzlüyünü dərk edir, kədərli anlar yaşayır:

Bu meyvə həm acı, həm şirin dadır,
Bu adam həm iblis, həm də mələkdir.
Necə ki xeyir yox, şəər meydandadır,
İnanma, dünyamız düzələcəkdir.³

Bəlkə, belə kəskin ifadələrə, bu cür ağır ittihamlara görə şairi qınamaq da olar. Amma böyük rus yazıçısı L.Tolstoya görə əsərin bədii kamilliyi elə onun

¹ Sadıq F. İşlə ev arasında. Bakı: Gənclik, 1997, s. 9.

² Sadıq F. Gözlədiyim ömür. Bakı: Şirvanəşr, 2001, s. 75.

³ Sadıq F. İşlə ev arasında. Bakı: Gənclik, 1997, s. 70.

kəskinliyindən keçir. “Bədii əsəri kəskinləşdirmək lazımdır ki, sirayət etsin, kəskinləşdirmək - onu bədii cəhətdən kamilləşdirmək deməkdir. Onda əsər laqeydliyi yarıb keçəcək”.¹ Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, Fikrət Sadiq poeziyası oxucusunu laqeydlik, etinasızlıq girdabında batmağa qoymur. Şair oxucusunu laqeydlik kimi dəhşətli ictimai bələdan xilas etmək üçün şeirlərində ən kəskin ifadələr işlətməkdən, ən sərt bəyanatlar verməkdən çəkinmir.

Şairin “Ömrün bir günü”, “Səs”, “Olum, ya ölüm”, “İşığın yaşı”, “Dənizə axan küçə”, “Qərib at – qəribə at”, “Ağ cığır” və s. poemalarında da ictimai pafos güclüdür, əsasən sosial münasibətlərin bədii şərhinə yönəlib. Şair Fikrət Sadiqın şeirlərində bəzən vətəndaşlıq mövqeyi sənətkarlıq mövqeyindən öndə gedir. Fikrət Sadiq poeziyasının bütün mərhələlərində, hər bölümündə, parçasında onun lirik qəhrəmanı özünə, öz xislətinə sadıqdır. Şairin yaradıcılığı boyu bu obraz ardıcıl olaraq görünür, şeirdən şeirə o, boy atır, öz simasını, portretini tamamlayır.

III fəsil **“Lirik qəhrəmanın təkamülündə dünya-insan amili”** adlanır. Bu fəsil üç yarım fəsildən ibarətdir.

“Poeziyada millilik və bəşərilik” adlı I yarım fəsildə qeyd edilir ki, Fikrət Sadiq poeziyasında millilik və ümumbəşərilik üzvi bir vəhdət şəklindədir. Ədəbiyyatda millilik və beynəlmiləllik mövzusunda çox dəyərli elmi tədqiqat işinin müəllifi Qasım Qasımzadənin doğru olaraq qeyd etdiyi kimi, “milli həyatı bütün bəşəri, qabaqcıl meyilləri ilə əks etdirən əsərlərdə beynəlmiləl pafos aydın seçildiyi kimi, başqa xalqların həyatını qələmə alan həqiqi sənətkarların yaratdıqları da öz milli məziyyəti ilə səciyyələnir. Hər iki halda millilik və beynəlmiləlliyyənin vəhdətini görürük”.²

Fikrət Sadiqın milli səciyyəli, humanist düşüncəli lirik məni öz obrazını müxtəlif mövzularda təqdim edir. Düzdür, şairin yaradıcılığında sırf vətənpərvərlik mövzusunda və yaxud da sırf beynəlxalq mövzuda yazılmış şeirlər var. Onun yaradıcılığının millilik keyfiyyəti “Azərbaycan doğma yurdum, anam”, “Ana yurd, vətən, doğma el-oba...”, “Əzizim vətən yaxşı” kimi vətənpərvərlik mövzusunda, beynəlmiləllik keyfiyyəti isə “Mən Uralam”, “Baykal” kimi beynəlxalq mövzuda yazılmış əsərlərinə görə müəyyənləşmir. Fikrət Sadiq milli-bəşəri ideallara bu və adını çəkmədiyimiz bir çox digər əsərlərdə birbaşa yer versə də, onun başqa mövzularda yazılmış əsərlərində bu ideallar sətiraltı və mətnaltı məqamlarda da yer almaqdadır.

¹ “Azərbaycan” jurnalı. № 11, 1960, s. 137.

² Qasımzadə Q. Ədəbiyyatda millilik və beynəlmiləllik. Bakı: Elm, 1982, s. 67.

Fikrət Sadıq şeirlərində millilik daha çox konkret detallarda yox, lirik mənin düşüncəsində, münasibətində, mövqeyində qabarıq görünür. Belinski yazırdı: “Hər xalqın millilik sirri onun geyimində və mətbəxində deyil, necə deyirlər, şeyləri dərk etmək üsulundadır”.¹

Böyük şair Səməd Vurğunun poeziyasında milli məişətimizin, adətlərimizin təsvirinə geniş yer verilmişdir. Məsələn, onun “Yadıma düşdü” şeirində milli həyatımızın ən səciyyəvi detallarla təsviri əsərin millilik keyfiyyətini yüksəldir.

Göylərə baş çəkir Göyəzən dağı,
Axşam açıq olur ayın qabağı.
Bizim gəlinlərin bayram qabağı
Fəşəli yaymağı yadıma düşdü.²

Fikrət Sadıq poeziyasında bu cür milli məişət detallarının təsvirləri, demək olar ki, yoxdur. Ancaq bu poeziyanın bütövlükdə canlandırıdığı milli mühit çox güclüdür. Çünki burada bədii şüur milli-ictimai şüurun bir hissəsi kimi çıxış edir. “Xalqın ədəbiyyatı onun əxlaqını, adətlərini, həyat tərzini göstərən lövhədir. Hər bir yazıçıda, xüsusən də, şairdə xalqa məxsus cizgilər qeyri-ixtiyari özünü göstərir. Bu yolla hətta tərcümədə əgər tərcüməçi müəllifin adını göstərməsə və gizlətsə belə, almanın, ingilisin və yaxud fransızın əsərini müəyyənləşdirmək, əsərin hansı dildən tərcümə olunduğunu tapmaq mümkündür”.³

Fikrət Sadıq şeirlərində də bir azərbaycanlı möhürü görünməkdədir. Onun lirik qəhrəmanına Azərbaycan insanına məxsus humanizm, xeyirxahlıq xasdır.

Şairin sevgisinin milli sərhədləri, milli hüdudları yoxdur. Vətən sərhədlərindən uzaqlarda yerləşən Ural dağlarının əzəməti, vüqarı onun qəlbini böyük sevgi, qürur, fəxr hissləri ilə döyündürür, ona güc, qol-qanad verir:

Mən Uralam!
Tundralı maralların yaylağyam.
Qıyıq gözlü qartalların oylağyam.⁴

¹ Белинский В.Г. Русские писатели о литературном труде т.1, 1954, с.84.

² Vurğun S. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə. C. 1. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, s. 220.

³ Сомов О.М. «О романтической поэзии». кн. 2, с. 50.

⁴ Sadıq F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, s. 167.

Göründüyü kimi, şair doğma vətən torpaqlarını vəsf edirmiş kimi böyük bir ilhamla Ural dağına məxsus təbiət lövhələrini əks etdirir.

Fikrət Sadiqın poeziyasında sırf millilik, yaxud da sırf beynəlmiləllik əhvali-ruhiyyəsində yazılmış əsərlər yoxdur. Onun milli həyatımıza həsr olunmuş şeirlərində bəşəriyyət ruhu, beynəlxalq mövzularda yazdığı əsərlərində isə millilik mövqeyi aydın hiss olunmaqdadır. Yəni onun lirik məni Azərbaycanla bağlı problemlərin bədii həllində bir insan obrazını ortaya qoyursa, dünya ilə bağlı mövzularda isə bir azərbaycanlı mövqeyi ilə çıxış edir.

Ancaq şairin poeziyası üzərində apardığımız müşahidələr bizi ümumilikdə bu qənaətə gətirir ki, Fikrət Sadiqın bədii düşüncəsi milli-ictimai şüurumuza sıx bağlı olsa da, milli hədudlarda, lokal çərçivədə qalmır. Artıq sanballı bədii tədqiqatlarda deyildiyi kimi, “onun məhz böyük zəhmət, diqqət və can yanğısı bahasına başa gələn misralarında milli və beynəlmiləl duyğuların tam vəhdətini görürük”.¹

Fikrət Sadiq poeziyasında, ümumən yaradıcılığında mühüm yer tutan beynəlmiləllik ümumibəşəriyyətlə bağlıdır. Bu isə millilikdən keçir.

III fəslin ikinci yarım fəslə “**İnsan və dünya problemi**” adlanır.

Qeyd etdik ki, Fikrət Sadiq 60-cı illər ədəbi nəslinin nümayəndələrindəndir. Bu illər ədəbiyyatı üçün insan və dünya mövzusu əsas mövzulardan olmuşdur. Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq materiallarında da bu dövrün ədəbi-bədii prosesinə, poeziya və bədii nəsr nümunələrində insan və dünya probleminin elmi-nəzəri tədqiqi və təhlilinə həsr edilmiş əsərlərin çoxluğu diqqəti cəlb edir.

Əvvəlki bölmədə Fikrət Sadiqın ilk şeir kitabından tutmuş əsasən “İşıqın yaşı” (1974) kitabına kimi və həmçinin sonrakı kitablarını ardıcılıqla izlədikdə ən çox rast gəldiyimiz aşağıdakı sözləri dissertasiyanın “təbiət lirikası” adlı bölməsində müəyyən qədər şərh etdik və ilk cərgədəki sözlərin izahını bu bölmədə verəcəyimizi bildirdik:

1) *İnsan, ümid, inam, işıq.*

“İnsan”, “Mən adicə insanam”, “Adamlar”, “Oğullar”, “Adamlar, iblislər” və s. şeirlərində Fikrət Sadiq insan mövzusu əsas götürmüş və insanlıq, onun mənəvi dünyası, aliliyi məsələsini qabartmışdır.

Birinci cərgədə verilmiş sözlərə nəzər salaq. Bu sözlərin bədii-fəlsəfi anlamı ilə bağlı professor Tofiq Hüseynoğlu belə bildirmişdir: “Bizə elə gəlir ki, bu sualın doğruluğunu şərtləndirən səbəb incəsənət və ədəbiyyatın qarşısında

¹ Əliyeva İ. Poetik ilhamın özünəməxsusluğu. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı, 2010, s. 102.

bütün kəskinliyi ilə duran və bu gün yeni bədii həllini gözləyən *dünya və insan problemi* ilə əlaqədardır”.¹

Bütün bunlar həqiqətdir və biz bu fikirlərlə razıyıq. Fikrət Sadığın da şeirlərində tez-tez rast gəlinən *insan, ümid, inam, işıq* kimi sözlərin hər birini yenə də insanla, onun daxili aləmi ilə bağlamaq olar.

Fikrət Sadıq şeirlərinə verdiyi başlıqlarda da gələcəyə inam, ümid bəsləyir, nikbinliyə işarələr edir. Məsələn, “Ağ bənövşə”, “Ümid”, “İşıq şeirləri” və s. Şair 80-ci illərə qədər nəşr etdirdiyi kitablarına verdiyi adlar da belədir: “İşığın yaşı” (1974), “Ağ cığır” (1979), “Yerdən göyə ümid” (1981) və s.

Fikrət Sadıq poeziyasında diqqətimizi çəkən bu nikbinliyi, işığı, nuru tənqidçi və ədəbiyyatşünas alimlərin şairin yaradıcılığına həsr etdiyi məqalələrin sərlövhəsində də görmək olur: “Sonuncu akkord-ümid”², “Ümid və məhəbbət poeziyası”³, “Ömrün ağ cığırıları”⁴, “İşıq və xeyirxahlıq şairi”⁵, “Ümid işığı”⁶, “İşıq ömrü”⁷, “Şairin işıq taleyi”⁸ və s.

Fikrət Sadıq işığı, nuru, ümidi həyatın əsas mahiyyəti hesab edir, insanları yaxşılıq, xeyirxahlıq etməyə, gözəllik yaratmağa, işıqlı arzular, xeyir işlərlə məşğul olmağa səsləyir. Bununla şair sanki işığa tapınıb, onu vəsfə çəkir:

Hardasa, kiminsə işığı sönüb,
Qəlbimin çırağı sönüb sanmışam.
Qollarım neçə yol məftilə dönüb,
İşığ yanmayınca özüm yanmışam.⁹

¹ Hüseynoğlu T. Söz – tarixin yuvası. Bakı: Azərnəşr, 2000, s. 113.

² Yenə orada, s. 68

³ Rza X. “Ümid və məhəbbət poeziyası”. “Bakı” qəzeti, 10 mart, 1982.

⁴ Abdullazadə A. “Ömrün ağ cığırıları”. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 4 iyun, 1990.

⁵ Rüstəmxanlı S. “İşıq və xeyirxahlıq şairi”. “Ekspress” qəzeti, 6-8 fevral, 1999.

⁶ Abbas İ. “Ümid işığı”. “Ədəbiyyat” qəzeti. 5 iyun, 1991.

⁷ Yaqub M. “İşıq ömrü” // Bax: Fikrət Sadıq-70. Xüsusi buraxılış. İyun-2000.

⁸ Məmmədli F. “Şairin işıq taleyi” // Bax: Fikrət Sadıq-70. Xüsusi buraxılış. İyun-2000.

⁹ Sadıq F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, s. 14.

Ancaq şairin lirik qəhrəmanı həmişə belə nikbin olmur, bəzən içini bürüyən kədərli də üzə çıxarır. “Qarlı şeir”¹, “Hırsli şeir”² və “Soyuq şeir”³inin sərlövhəsi kimi məzmunu da bu qəm yükünü əks etdirir.

Ümumiyyətlə, “dünya” obrazına Şərq ədəbiyyatında, o cümlədən, Azərbaycan klassik və müasir poeziyasında tez-tez müraciət olunur. Fikrət Sadiq bir sıra şeirlərində “dünya”ya müraciət eləmiş, bir qisim şeirlərində isə dünyanın sadəcə adını çəkmişdir. Şairin lirik qəhrəmanı dünyanı fani, yalan, boş hesab etmişdir:

Dünya nədir? Ağzı bağlı barama,
Vallah dəyməz bir kəpənək ömrünə.⁴

Bu mövzuda yazdığı şeirlərə “Dünya”, “Dünya yaxşı dünyadır”, “Döy başına, ağla məni”, “Etiraf”, “Payız düşüncələri” və s. nümunə göstərmək olar.

Dünya mövzusunda müraciət edən şairlərin çoxu dünyadan qəti surətdə narazı olduqlarını bildirirlər, onu fani, boş hesab edib, etiraz səslərini ucaldırlar. Qeyd etdik ki, Fikrət Sadiqın yaradıcılığında da belədir. Ancaq bir məsələ də var ki, bəzən Fikrət Sadiq bu mövzuya həsr etdiyi şeirlərində dünyanı deyil, insanı qınaq obyektini kimi götürmüşdür. Çox vaxt ümid yeri kimi “dünya” obrazına müraciət etmiş, bəzən onu əbədi, insanı isə gəldi-gedər kimi göstərməyə çalışmışdır:

*Dünya yaxşı dünyadır;
Yalançısı olmaya,
Paxılı olmaya.*⁵

Ümumiyyətlə, Fikrət Sadiq da digər qələm dostları olan şairlər kimi dünya mövzusunda yazdığı şeirlərdə onun faniliyini əsas götürmüş və qınağa çəkmişdir.

Bəzən isə bu mövzuda yazdığı şeirlərində dünyanı yaxşı, əbədi obraz kimi qiymətləndirmiş və dünyanın qarışmasında, zamanın korlanmasında insanı

¹ Sadiq F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, s. 85.

² Yenə orada, s. 79.

³ Sadiq F. İşlə ev arasında. Bakı: Gənclik, 1997, s. 85.

⁴ Yenə orada, s. 115.

⁵ Sadiq F. İşğin yaşı. Bakı: Gənclik, 1974, s. 157.

mühakimə qarşısına çıxarmışdır. Bu baxımdan şairin fikirləri bir qədər ziddiyyətli görünə bilər.

III fəslin üçüncü yarım fəslə "Şeirdə fəlsəfi fikir, sənətkar mövqeyi" adlanır.

Yaxşı deyiblər ki, poeziya fəlsəfənin dili, fəlsəfə isə poeziyanın ruhudur.

Biz heç də o fikirdə deyilik ki, hər poeziya nümunəsi, hər şair qələmi bu yaxınlığa yüksələ, bu işin öhdəsindən gələ bilər. Milli poeziya sənətimizdə bu yüksəkliyi fəth edən sənətkarlar da var, bu yüksəkliyə gedən yolda görünən sənətkarlar da. Əlbəttə, heç bir şair qarşısına filosof olmaq məqsədini qoymur, yaxud da qoymamalıdır. Çünki belə məqsəd onları sənət əsəri yaratmaq işindən xeyli uzaqlaşdırardı. Fikrət Sadıq da qarşısına belə bir məqsəd qoymasa da, şair kimi belə bir işi görə bilmişdir.

Şair təbiətə qalib gəlmək, onu özünə tabe etmək fəlsəfəsinin əleyhinədir, bu cür düşüncəni insanlığın bəlası hesab edir. Fikrət Sadığa görə insan təbiətin bir zərrəsidir, bu zərrə bütövdən ayrılırsa, onu fəlakət, acınacaqlı tale gözləyir. XIX əsr fransız maarifçisi və filosofu Jan Jak Russo bu fikirdə olmuşdur ki, "insandakı bütün gözəlliklər təbiətdən gəlir, ancaq o cəmiyyətə daxil olanda bu gözəlliklər məhv olur".¹ Fikrət Sadıq da sanki böyük fransız filosofunun bu həyat fəlsəfəsini bölüşür, şairə görə insanlığın, xilaslı təbiətə qayıdışdan keçir.

Günəşin bir zərrəsiyəm, -
İşıqdan gəlmişəm...
...İnsan olanda bilmişəm
İşığın qədrini.²

Bu şeirdə işıq təbiətin simvolu kimi poetikləşdirilmişdir. Lirik qəhrəmanın işığa dönmək arzusu təbiətə dönmək qətiyyəti, arzusu kimi mənalandır. O, işıq olanda sahib olduğu gözəlliyi insan olanda qoruya bilməmişdir, buna görə də bu gözəlliyin xatirinə qaranlıqları dəlib ilkinə dönməyə hazırdır.

Şairin həyat-ölüm fəlsəfəsi fiziki yaşam üzərində qurulmayıb. Fikrət Sadıq düşüncəsində mövcudluq hələ həyat demək deyil. Həyat gərəkli olmaq, fəaliyyət deməkdir. Fransız filosofu Jan Jak Russonun dediyi kimi: "Yaşamaq nəfəs almaq deyildir, yaşamaq fəaliyyət deməkdir. Çox illər yaşamış insan deyil, çox şey hiss etmiş insan çox yaşamışdır".³ Bu mənada şairin "Daşlar"

¹ <http://ortlib.narod.ru/perso/perso131.htm>

² Sadıq F. Taleyin acığına. Bakı: Çinar-çap, 2003, s. 382.

³ <http://citaty.info/man/zhan-zhak-russo>

şeyri fəaliyyətsizliyin, gərəksizliyin faciəsini açıqlayır. “Daşlar”¹ şeyri metaforik bir planda yazılmışdır. Təbii ki, şair daşların simasında insanları gərəkli bir ömür yaşamağa, ətalətdən hərəkətə keçməyə çağırır.

Fikrət Sadıqın şeirlərində “həqiqət aşığı” olan bir şairin cəsarətli, qorxmaz obrazı vardır. Şairin bu cəsarəti öz fiziki gücündən deyil, öz əxlaqından pay alıb. O nə itirəcəyi addan qorxur, nə də almayacağı mükafatın dərдинə qalır. Onun təmənnəsiz şair qəlbi, kimsədən sifariş almayan şair qələmi böyük Sabirin dediyi kimi: “əyrini əyri, düzü həmvər yazım” fəlsəfəsi ilə yazıb-yaradır. O, əyrlərə, düzlərə arşın olmağa çalışır. Onların taleləri ilə bağlı müşahidələrini isə belə ümumiləşdirir.

Əyrini divara dirədilər,
Güllələdilər,
Güllələr əyri getdi.
Düzü divara dirədilər,
Güllələdilər,
Güllələr düz getdi.²

Fikrət Sadıq yaradıcılığında fəlsəfi şeyr, əlbəttə, özünün kamillik zirvəsində deyil. Ancaq onun şeirlərinin həyati gücü bu əsərlərə fəlsəfi bir məzmun gətirir. Bu məzmun onun poeziyasında bəzən dayazlaşmalarla, bəzən də dərinləşmələrlə müşahidə olunur. İstər dayazlıqlarda, istərsə də dərinliklərdə şairin həyatdan, reallıqlardan uzaqlaşmır. Onun şeirləri həyatın, yaşayışın bədii analizidir. N.Şəmsizadənin şairə ünvanladığı açıq məktubunda belə bir maraqlı məqam var: “Tanış olduğumuz illər ərzində hər dəfə səni görəndə barələrində əsərlər oxuduğum, fəqət heç vaxt üzlərini görmədiyim sufiləri təsəvvür edirdim. Mənə elə gəlirdi ki, narın yerişinlə biz, kənd uşaqlarını aldatmış, Bakının küçələrindən keçə-keçə insanlara həyatın vecsizliyi haqqında sonu bilinməyən lirik nağıllar danışsın”.³ Doğrudan da, Fikrət Sadıq şeirlərində bir sonu bilinməzlik var. Bu şeirlər dövrünün gərdisi ilə bağlı cavabsız sualları xatırladır. Şair sanki öz şeirləri ilə həmişə səfərdə, həmişə yoldadır, öz axtarışlarını davam etdirir, işığını axtarır, ona qovuşmağa çalışır.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində tədqiqatın yekunu olaraq əldə edilmiş elmi-nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilmişdir.

¹ Sadıq F. İşlə ev arasında. Bakı: Gənclik, 1997, s. 93.

² Sadıq F. Kəsə sözlər. Bakı: Mütərcim, 2010, s. 15.

³ Şəmsizadə N. “Şeyr göydən enəndə”. “Ədəbiyyat” qəzeti. 21 mart, 1997.

Dissertasiyanın əsas məzmunu və müddəaları aşağıdakı tezis və elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Fikrət Sadığın şeir dünyasına baxış // BDU, Beynəlxalq elmi-nəzəri “Dil və ədəbiyyat” jurnalı. Bakı: 2012-ci il, № 4 (84), s. 200-203.
2. Fikrət Sadıq yaradıcılığına ümumi bir baxış // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVII Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: 2013, s. 342-343.
3. Fikrət Sadığın poeziyasında mənəvi-əxlaqi problemlər // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illik yubileyinə həsr olunmuş filologiyanın aktual problemləri mövzusunda elmi-nəzəri konfransın materialları. BDU, Bakı: 8 may 2013-cü il, s. 75-78.
4. İşıq, ümid və inam şairi // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illik yubileyinə həsr olunmuş gənc tədqiqatçıların I Beynəlxalq elmi konfransının materialları. Qafqaz Universiteti, Bakı: 26-27 aprel 2013-cü il, s. 483-484.
5. İlk addımın uğuru // F.Köçərlinin 150 illik yubileyinə həsr edilmiş Respublika Elmi konfransın materialları. BDU, Bakı: 25-26 noyabr 2013-cü il, s. 148-152.
6. Təbiət şeiri və şeirin təbiiliyi // BDU, Beynəlxalq elmi-nəzəri “Dil və ədəbiyyat” jurnalı. Bakı: 2013-cü il, № 4 (88), s. 185-192.
7. Fikrət Sadığın poeziyasında təbiət lirikasına dair // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVIII Respublika elmi konfransının materialları. 2 cildə. C. 2. Bakı: 19-20 dekabr 2013-cü il, s. 84-87.
8. Проблема человека и природы в поэзии Фикрета Садыка // Концептуальные проблемы литературы: художественная когнитивность. Тематический сборник. Выпуск 7. Ростов-на-Дону: 2014, с. 76-79.
9. Ümid doğuran ilk addımlar // ADU, Elmi Xəbərlər. 1/2014, s. 279-283.
10. M.Ə.Sabir və Fikrət Sadıq poeziyası // BDU, Beynəlxalq elmi-nəzəri “Dil və ədəbiyyat” jurnalı. Bakı: 2014-cü il, № 1 (89), s. 245-249.
11. Fikrət Sadığın çap olunmuş son – “Hazırcavab” kitabına dair // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 91 illik yubileyinə həsr olunmuş gənc tədqiqatçıların II Beynəlxalq elmi konfransının materialları. Qafqaz Universiteti, Bakı: 18-19 aprel 2014-cü il, s. 315-317.
12. M.Ə.Sabir və Fikrət Sadıq poeziyasının müqayisəsinə dair // Xarici dillərin tədrisinin aktual problemlərinə həsr olunmuş Respublika elmi-praktik konfransının materialları. ADU, Bakı: 7-8 may 2014-cü il, s. 403-406.

13. Satirik sözün gücü // ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı. 1/2014. Bakı: 2014, s. 197-201.
14. Fikrət Sadıqın fikir dünyasına bir baxış // AMEA Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya Məsələləri. Bakı: 2014, s. 384-394.
15. Человеческие отношения и образ мира в поэзии Фикрета Садыка // Гілея: науковий вісник. Київ - 2014. Випуск 83 (№ 4), с. 318-322.
16. Национальное и общечеловеческое в поэзии // Вектор науки ТГУ. Россия - 2014. № 1 (16), с. 114-116.
17. Fikrət Sadıq və folklor // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX respublika elmi konfransının materialları. Bakı: 2015, s. 80-84.
18. Fikrət Sadıq poetik sözə dair // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92 illik yubileyinə həsr olunmuş gənc tədqiqatçıların III Beynəlxalq elmi konfransının materialları. Qafqaz Universiteti, Bakı: 17-18 aprel 2015-ci il, s. 889-891.
19. İşıq, ümid və inam şairi – Fikrət Sadıq // “525-ci qəzet”. Bakı: 7 iyun, 2013-cü il, №101.
20. 85 illik yubileyiniz mübarək, Fikrət Sadıq // “Kaspi” qəzeti. Bakı: 6-8 iyun, 2015-ci il, №101.

Поэтическая самобытность Фикрета Садыга

Резюме

Диссертационная работа посвящена исследованию поэтического творчества выдающегося азербайджанского поэта Фикрета Садыга.

Диссертация состоит из «Введения», трёх глав, «Заключения» и списка использованной литературы.

Во «Введении» обосновываются актуальность темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы; даются сведения о степени изученности темы, об объекте, целях, задачах, методах исследования, об апробации и структуре диссертации.

Первая глава диссертации «Национально – духовная самобытность лирического героя» состоит из трёх подглав. В первой подглаве «Первые шаги: поиски, находки» исследуются ранние произведения Фикрета Садыга. Во второй подглаве «От традиционности к новому» речь идёт о связи поэта с классическим наследием и фольклором. В третьей подглаве «Природная лирика поэта» даются подробные сведения о лирике поэта, посвященной природе, его своеобразном подходе к теме природы. В творчестве Фикрета Садыга любовь к природе подразумевает любовь к Родине; беречь природу означает беречь Родину.

Вторая глава «Лирический герой в контексте социально – психологических проблем» состоит из двух подглав. В первой подглаве «Сила сатирического слова» проводится сравнительный анализ традиций величайшего классика азербайджанской литературы Мирзы Алекбера Сабира и поэтического стиля Фикрета Садыга. Во второй подглаве «Проблема социальной среды и лирического героя» речь идёт о позиции лирического героя в социальной среде, о трудностях, с которыми он сталкивается, о его борьбе.

Третья глава «Фактор мира и человека в эволюции лирического героя» состоит из трёх подглав. В первой подглаве «Национальное и общечеловеческое в поэзии» отмечается, что лирического героя Фикрета Садыга отличают гуманизм, доброта, свойственные азербайджанцам. Осторожное отношение к научно – техническим новшествам, связь с духовными ценностями и природой – показатели национального образа жизни.

Вторая подглава третьей главы «Человек и проблема мира» посвящена анализу образа мира в творчестве поэта, его поэтическим размышлениям о проблеме человека и мира, отраженным в стихотворениях «Мир», «Этот мир прекрасен», «Оплакивай меня», «Признание», «Осенние раздумья» и др.

В третьей подглаве «Философская мысль и позиция мастера в стихах» речь идёт о философских размышлениях поэта в его стихотворениях, привлечённых к исследованию.

В «Заключении» обобщаются основные результаты и выводы исследования.

Fikret Sadig's poetic style

Summary

The dissertation deals with the outstanding Azerbaijani poet Fikret Sadig's poetic creation.

The dissertation consists of "Introduction", three chapters, "Conclusion" and list of references.

In the "Introduction" are substantiated the urgency of the subject, scientific novelty, theoretical and practical significance of the work; is given the information about the level of study of the subject, about the object, purpose, tasks, methods of the research, about the appraisal and structure of the dissertation.

The first chapter of the dissertation "The national –mental originality of the lyrical hero" consists of three subchapters. In the first subchapter "The first steps: quests and findings" are studied Fikret Sadig's first works. The second subchapter "From traditional nature to the new" deals with the connection between the poet and classical legacy and folklore. In the third subchapter "The poet's natural lyrics" is given the detailed information about the poet's lyrics dedicated to the nature, about the poet's original approach to the theme of nature. In Fikret Sadig's creation love to the nature means love to Motherland, to protect the nature means to protect Motherland.

The second chapter "The lyrical hero in the context of social – psychological problems" consists of two subchapters. In the first subchapter "The power of the satiric word" is carried out the comparative analysis of the greatest classic of the Azerbaijani literature Mirza Alekber Sabir's traditions and Fikret Sadig's poetic style. The second subchapter "The problem of the social environment and lyrical hero" is about the lyrical hero's position in the social environment, about the difficulties that he encounters, about his struggle.

The third chapter "The factor of the world and person in the evolution of the lyrical hero" consists of three subchapters. In the first subchapter "The national and human in the poetry" it is emphasized that Fikret Sadig's lyrical hero is very humane and kindly that is peculiar to the Azerbaijani. The careful attitude to scientific –technical novelties, connection with mental values and nature are indicators of the national mode of life.

The second subchapter of the third chapter "The person and problem of the world" deals with the analysis of the image of the world in the poet's creation,

his poetic thinking about the problem of the world and person reflected in his verses “The world”, “The world is beautiful”, “Mourn me”, “Confession”, “The autumn meditation” etc.

The third subchapter “The master's philosophical idea and position in the verse” is about the poet's philosophical thinking in his verses that are analyzed in the dissertation. In the “Conclusion” are generalized the main results of the research.